

Uue-Suislepa mõisa lugu ja mälestused akvarellides

Autor:

Viljar Vissel ^[1]

Number:

Anno 2015

Rubriik:

Uuringud ja materjalid

Käesolev artikkel tugineb suures osas Viljandi Muuseumist, Muinsuskaitseametist ja erakogudest pärinevatele andmetele ning püüab anda põgusa ettekujutuse ühe mõisahoone ja selle ajalooliste interjööride kujunemislööst. Olen tutvustanud Uue-Suislepa mõisa minevikku kajastavat kõnekat materjali ja kirjeldanud seal valitsenud kultuuritraditsioone ning interjööridetaile ka mitmes varasemas ettekandes. Esmakordselt esitlesin häärberi siseringkonnaga seotud üllatusi ja põnevaid avastusi 24. jaanuaril 2014 toimunud Muinsuskaitseameti interjööripäeval.

Ajaloolised mõisainterjöörid Eestis on valdavalt kaotanud oma loomuliku, aadlisuguvõsade traditsioonidel põhineva ning perekondade harjumusi ja iseloomu peegeldava sisekujunduse ja välisilme. Ka olemasolevad, originaalmööbli ja -detailidega interjöörid on pigem taastavastused. Kahjuks on legendid ja andmed mööbliesemete soetamise asjaolude ning päritolu kohta väga katkendlikud või puuduvad hoopis. Ka vanadelt fotodelt leitavad vihjed perekonna traditsioonidele või harjumustele on väga haruldased, samas on need äärmiselt kõnekad jutustama lugusid nii perekonnast endast kui tema mööblist, tarbeesemetest ja mõnikord ka kunstiteostest.

Uue-Suislepa mõisa ajaloo ja sellega seotud von Krüdeneride perekonna kroonikaga tutvudes leidsin marginaalse, kuid mulle isiklikult olulise seose: selgus, et minu sünnikuupäev esimene mai oli tähtis ka kõnealuse mõisa omanike elus. Elisabeth von Krüdener [ill 24] ^[2] abiellus oma 25. sünnipäeval, 1. mail 1853. aastal. Pärast noore Eesti Vabariigi maareformi sai sama kuupäev mõisa rendilepingu lõpetamise daatumiks. 1. maile 1921 oli saatuse tahtel määratud ka mõisa inventari ning vara üleandmine riigile. Uue-Suislepa mõisa ja von Krüdeneride perekonna loos leidub aga palju enam kui see märgilisena tunduv maikuu päev.

Ajaloolist materjali kõnealuse mõisa kohta on tavalult palju. Õnnekombe jõudis minuni Elisabeth von Krüdeneri (1828–1916, sündinud von Wulf) päevaraamat aastatest 1853–1915, mida oli hiljem, aastatel 1915–1921 märkmetega täiendanud tema poeg Moritz von Krüdener (1862–1936). (1) Praegu mõisaomanike järeltulijate omanduses olev päevaraamat kirjeldab argiste toimetuste ja mõisa majandamise murede kõrval ka härrastemaja interjööri ning selles aegade jooksul tehtud muudatusi. Koos säilinud perekonnafotodega võimaldab see suurepärase, Ly Haani poolt tõlgitud materjal luua elava silla minevikku.

Elisabeth von Krüdeneri päevaraamatust loeme mõisa algusaegade kohta:

„1799. aastal osteti parun Mengdenilt Uue-Suislepa mõis, mille viimane oli saanud kingiks Keiser Paul I-lt. Mõis oli juba varem, 1818. aastal, Minu äiale Moritzale pärandatud, kes selle siis omakorda 1851. aastal oma teisele pojale Theodorile, minu mehele edasi andis. Umbes 1820. aasta paiku ehitas minu äi endale Uue-Suislepa maadele uue härrastemaja ja rajas ka uue aia [ill 28] [3]. Kui mina majja tulin, kasvasid jõepoolisel nõlval veel kaks ilusat vana õunapuud. Ilmselt olid need antud sordi esimesed puud, sest tänaseni nimetatakse seda sorti kogu Liivimaal Suislepa õunaks.“ (2)

Kõige varasem härrastemaja interjööri kirjeldus pärineb 1853. aastast:

„Sel ajal, kui mina Elisabeth von Krüdener Suislepa mõisasse tulin, oli elumaja esiküljel kaks ühesugust sissesõidutreppi. Maja sisustus oli väga lihtne: Kogu suure saali sisustuse moodustasid kaks kivikõva sohvat, 12 samasugust tooli, kaks seinapeeglit, mille all seisis kaardimängulauad ja tiibklaver – minu äia pulmakink. Valgeks lubjatud seintel rippusid õlimaalid: keisrite pildid, maastikud, maalid loomadega. Oli ka ilus, klaasprismadega kaunistatud kroonlühter ja mitu marmorist lauda. Need viimatinimetatud asjad pärinesid ühest Peterburi paleest ja olid ostetud oksjonilt. Ülemisel korrusel olid veel valged, värvimata põrandad. Rõdutoa keskel seisis vana piljardilaud ja seinte ääres suured tammepuust voodid. See oli meeskülaliste võõrastetuba.“

1860. aastal toimusid peahoones ümberehitused. Lammutati teise peaukse trepp, selle asemel lisati maja otsa esimese korruse juurdeehitis eluruumidega. [ill 11] [4] 1864. aastal kujundati ülemise korruse elutoast erinevate võimlemisvahenditega võimla. Uue-Suislepa mõisa härrastemajast 1870. aastatel kirjutab oma mälestustes baltisaksa kirjanik Monika Hunnius:

“Järgmisel hommikul näidati mulle kogu sealset elamist ilusad ruumid täidetud vana hinnalise mööbliga. Kogu see kraam oli aga segamini: nii oli imekaunis, ampiirstiilis medaljonidega kaunistatud tuba täis mööblit á la Jacobe, kuna teised ruumid olid pilla-palla sisustatud ampiir- ja biidermeiermööbliga. Suures saalis seisis astmelise postamendi peal koduorel – seegi puha mahagonist. Seintel rippusid vanade meistrite järgi maalitud õlimaalid, kuid nende imekaunid kuldraamid olid halli õlivärviga üle plätserdatud – selle vandaalitööga olevat hakkama saanud keegi esivanemaist.

„Kas neid tube ei saaks veidi teistmoodi sisustada, ümber seada?“ küsisin oma sõbranna Dorise käest tasakesi. „Kui imeilus võiks teie majas siis välja näha!”

„Mis sa nüüd,“ sain talt vastuseks, „see on täiesti välistatud! Nii on siin alati seisnud ja nii saab ka edaspidi seisma, ja keegi ei tohi midagi puudutada.““ (3)

Haruldased akvarellid

Varaseimad teadaolevad sisevaated Uue-Suislepa mõisast on Viljandi Muuseumi kogus olevad Anna von Krüdeneri [ill 25] [5] akvarellid aastast 1887 [ill 1] [6], [ill 6] [7]. Need kaks detailirohket maali ja hilisemad perekonnaalbumi fotod koos päevaraamatu märkmetega võimaldavad luua ettekujutuse Uue-Suislepa härrastemaja interjööris läbi aastakümnete toimunud muutustest. Pikaajalistel peretraditsioonidel põhinev keskkond hakkas uue aja meelevaldas muutuma alates hetkest, mil lesestunud Elisabeth von Krüdener andis 1888.

aasta kevadel mõisa üle oma pojale Moritz von Krüdenerile. Suurem moderniseerimine viidi ellu 1890. aastatel pärast viimase abiellumist. Päevaraamatust loeme:

„1897. aastal kihlub Moritz Riias Constanze Mensenkampffiga, Suislepa mõisa ammune naaber ja eestkostja tuli isiklikult õnnitlema ja kuulutas, et pulmakingina võtab tema elumaja remondikulud enda kanda. See oli suur ilus kingitus. Majas algas nüüd kohe vilgas elu ja tegevus. Suur koristamine ja küürimine, ametis oli hulk igasuguseid käsitöölisi. Ajuti oli meil all kasutada ainult üks elutuba ja magama pidime kõik ülakorrusel. 10. septembril 1897 toimus Tarvastus suur uhke pulmapidu. Laulatuseks oli saal, kus rippusid kadunud vanaema Karlsbadi kristallist kroonlühtrid, lillede ja rohelisega kaunistatud. Laulatusele järgnenud pulmalaud oli kaetud verandal, mille sein oli kaunistatud nuluokstega, mille vahele oli torgatud lille- ja pohlamarjakimpe“.

Uue-Suislepa mõisa härrastemaja ümberehitamisest ja ruumikujundusest on säilinud piisavalt kirjeldusi. Kahe nimetatud akvarelli kõrval pakub väärtuslikku teavet ka Krüdeneride suguvõsa album aastatest 1900–1917 [ill 13] [8] [ill 14] [9] [ill 15] [10] [ill 16] [11] [ill 17] [12] [ill 18] [13] [ill 19] [14] [ill 20] [15] [ill 21] [16] [ill 22] [17] [ill 23] [18], mille fotodel saab ära tunda mälestustes mainitud detaile [ill 33] [19]. Salongis olnud esemed on pärast ümberehitusele järgnenud remonte vahetanud majas küll asukohta, kuid nende ruumiline paigutus on jäetud suuresti samaks. Hubane istumisnurk sõrme huulile tõstnud Amori skulptuuriga hoidis vestlejate saladusi ka uues asukohas [ill 13] [8] [ill 14] [9]. Kõrvutades perekonnaalbumi fotosid Anna von Krüdeneri akvarellidega võib veenduda, et häärberi siseruumide detailid ja kujundus olid seotud kindlalt püsivate traditsioonidega. Söögisaali sisustus säilis aastakümneid praktiliselt muutumatuna [ill 18] [13] [ill 19] [14] [ill 32] [20]. Akvarellidel kujutatud mööbel, maalid ja nipsasjad ei ole tunduvalt hilisemate fotodega võrreldes oma asukohta oluliselt muutnud, lisandunud on vaid mõni pisiasi.

Mõisa saalis [ill 15] [10] [ill 17] [12] ripunud maalid vihjasid Uue-Suislepa mõisa saamisloole – keiser Paul I poolt krahv Mengdenile tehtud kingitusele. Maalid paiknesid härrastemaja ehitamise ajast kuni selle võõrandamiseni samas ruumis, muutes vaid veidi oma asukohta. Keiser Paul I ja keisrinna Maria Fjodorovna portreed [ill 35] [21] olid eksponeeritud kõrvuti ning legendaarse Katariina II ovaalportree oli paigutatud saali otsaseina tema kahe favoriidi, lapselaste suurvürst Aleksandri ja Konstantin Pavlovitši portreede vahele [ill 34] [22].

Mõisa varjatud aarded

Uue-Suislepa mõisa üheks salajas peetud tavaks oli toimetada raskete aegade ja võimalike ohtude korral oma väärtuslikum vara nn „võlvitud tuppa“. 1862. aastal oli ette võetud härrastemaja vundamendi kindlustamine, kuna selle aluspalgid olid täielikult mädanenud. Hoone alusmüüri tugevdamise käigus ehitati keldrikorrusele juurde kolm uut tellispõrandatega ruumi.

Suislepa mõisas 2007. aastal tehtud kooliruumide renoveerimistöõde käigus leiti keldrikorrusel õpilaste riietusruumist kinnimüüritud uks. Seinä lõhutud ava tõi päevavalgele paarikümne ruutmeetri suuruse võlvitud ruumi. See unustatud tuba sisaldas ohtrasti nõukogude ajast pärit esemeid, mis viitasid kinnimüürimise ajale – teadaolevalt valmis riietusruum 1969. aastal. Kauaaegne koolitöötaja mäletas keldriruumi kasutamist kooliteenija kartulite hoiukohana. Veelgi varem aga oli mõisa kunagine pererahvas iga muret tekitava sündmuse eel viinud oma suguvõsa kallima vara just sellesse võlvitud kambrisse.(4)

Paksude seinte ja läbimatu uksega keldriruumi mainitakse von Krüdeneride päevaraamatus

mitmel korral. Esimene sellekohane mäрге pärineb Moritz von Krüdenerilt, kes kirjutas 23. novembril 1905:

„Hommiikul vara saadeti lapsed Riiga, et põgeneda Saksamaale. Tund aega pärast nende ärasõitu läksin ma alla ja leidsin Constanze tegelemas „päästetöödega“ – nagu ta seda nimetas. Ta laskis kõik suured peeglid ja pildid seintelt maha võtta ja alla võlvid tupp viia. Ka paremad laua- ja klaas-serviisid ning pesu peideti sinna. Tühjad seinad näisid nüüd nii kõledad ja kurvad!“

Ärevatest aegadest loeme päevaraamatust veelgi:

„1917. aastal, kui mõisas ollakse kohustatud majutama sõjaväge, toimub enne sündmusi palavikuline pakkimine. Osa ilusamast vanast mööblit saadetakse Viljandisse, osa Tarvastu mõisasse ning suuremad ja raskemad mööbliesemed jäävad oma kohale. Kõikide kappide ja tubade ukseid jäetakse lukust lahti, et neid ei lõhutaks. Paljud asjad maetakse maha ja peidetakse. Järgmine, 1918. aasta põgenemine mõisast, kui naispere saadeti rongiga Riiga ja Viljandisse, annab täpsemaid vihjeid esemete matmispaigast. Kogu hõbeesemete kogu pakiti plekist kasti ja suurde piimanõusse ning maeti Kabelimäele. Pildid, maalid, voodipesu, pesu ja paremad riided viiakse tulekindlasse võlvid tupp. Nendel aastatel langes mõis mitmete rüüstamiste ohvriks. Rüüstamise ja kätte jäänud vara laialitassimises osalesid ka paljud mõisa teenijad ning kohalikud talupojad – arvates, et pererahva side mõisaga on lõppenud ja võeti mis leiti. Saabunud revolutsiooniline ja julm sõjaaeg kasvatas leidlikuks, et oma elu ja vähest väärtuslikku vara päästa. 1919. aastal Riiga põgenenud perekond rentis vanahärra von Sengbuschilt korteri ja selle kohal oleva tühjana seisva apartemendi ahjudesse peidetakse perekonna väärtuslikud asjad, pesu ja riided, nii palju kui mahub. Raha peidetakse lahtise tapeedi taha. Pesu ja riideesemed on saanud väärtuslikeimaks vahetuskaubaks toiduainete vastu.“

1920. aastal sai sellal Saksamaal elav Moritz von Krüdener läbi pika ja vaevalise ametliku asjaajamise sissesõiduloa Eestisse. Juunis Suisleppa jõudnud, kirjutas ta järgmist:

„Käin läbi kõik toad ja vaatan üle kahjud, mida soldatid on põhjustanud. Mööbel on osaliselt lõhutud ja mõned asjad on puudu, näiteks ampiirstiilis laud Sinisest Toast, kuldne laud, vana ilus baromeeter, mahagonist sirmisulgurid, kaks pilti jne. Aga üldiselt on enamus asju alles. Kõik vaibad, padjad, tekid, kardinad, kogu ema serviis, paljud madratsid, riided, pesu ja jalanõud on aga läinud, sest kõik sahtlid ja kapid on tühjendatud. Ainus mida nad lahti ei saanud, oli võlvid tuba, kuigi nad olid tõsiselt vaeva näinud, kirveste ja kangidega lõhkunud, rauast käepidemed ära rebinud ja lõpuks püüdnud ukse kõrvalt läbi müüri sisse murda, aga see oli liiga paks. Lõpuks kui Pert oli tulnud ja kinnitanud, et seal midagi ei ole, olid nad järgi jätnud. Lukk ei olnud rikutud, ma sain selle lahti ning lasin ukse ära parandada. Oli õnn, et ma olin lahkumise eel viimasel minutil veel võlvtuppa nii palju sisse toppinud kui võimalik. Nii said laudlinad ja voodipesu, palju riideid, patju ja vanad maalid päästetud. Kõige rohkem kaotas Conta, tema riided on kõik läinud. Ta oli need suurde kohvrissi pakkinud ja vana Hahni tupp voodi alla peitnud, aga toatüdrukud, kes sellest teadsid, olid koha reetnud. Saalis olid keisrite pildid seintele jäänud, need olid muidu puutumata, ainult Katariina II oli kuuli rindu saanud. Kogu majas oli kohutav mustus, igal pool vedelesid lõhnikäristatud raamatud ja paberid, mitu päeva tuli koristada ja pesta. Saali parkettpõrandal on suured õliplekid, mida ei ole enam kunagi ilmselt võimalik eemaldada. Kõige kergemalt oli pääsenud minu kirjutustuba [ill 12] ^[23], kirjutuslaua sahtleid ei olnud isegi lahti muugitud, leidsin sealt veel mõned vene rublad.“

Võlvid toa poolt pakutud kaitse on aidanud mõisa interjöörü ilmestanud kunstiteoseid alal

hoida. Nii on Rohelise salongi kolm maali [ill 3] [24] [ill 5] [25] ja söögisaali ukse supraportil olnud kaks maali [ill 7] [26] [ill 9] [27] läbi õnneliku juhuse tänaseni säilinud. Kummastav on asjaolu, et kõikide nimetatud piltide puhul juhatavad jäljed Tartu antikvaari Gustav Kangroni.

Eesti Kunstimuuseumi kogusse jõudnud Rohelise salongi maalide „Õhtusöök Emmauses“ [ill 4] [28], „Tüdruk kukega“ ja „Poiss hanega“ [ill 2] [29] puhul on tulmelegendi märgitud otsene seos Kangroga. Söögisaali kaks 18. sajandi suuremõõtmelist, riikliku kunstimälestisena arvele võetud maali [ill 8] [30] [ill 10] [31] osteti 1980. aastate alguses proua Linda Alekõrrelt Rägavere mõisa restaureeritud interjööri ilmestamiseks. Täna asuvad need maalid Sagadi mõisa suures saalis [ill 27] [32]. Milline seos on kunstiteoste ja nimetatud isikute vahel? Kunagine Tallinna Linnamuuseumi kunstikoguhoidja Linda Alekõrs on nimelt antikvaar Kangro tütar. Huvitav detail perekonna ajaloo on seegi, et Gustav Kangro isaks peeti Luunja mõisnikku Arved von Nolckenit.

Antikvaar Kangro omandusse olevat kunstiteosed jõudnud 1930. aastate lõpul. Von Krüdeneride päevaraamatust on teada, et Moritz von Krüdener kolis 1936. aastal Saksamaalt Eestisse oma vastabiellunud poja Jürgeni juurde Pala mõisa, kuhu oli viidud ka alles jäänud Suislepa mõisa väärtuslik mööbel ja maalid [ill 26] [33]. Ta suri samal aastal Tartus. Võimalik, et pärast isa surma müüs poeg „võlvidud toa aarded“ kohalikule antikvaarile.

Akvarellide konserveerimine

Pärast Uue-Suislepa mõisa perekonnaloost ja traditsioonide tutvustamist võime Anna von Krüdeneri visandatud akvarelle ja neil kujutatud detaile vaadata hoopis teise pilguga. Mõlemad tööd on akvarellidega koloreeritud grafiitpliiatsijoonistused paksul paberil, mille nurgad on lõigatud ümaraks.

Paberikonservaator Tea Šumanov tegi eelnevalt akvarellide seisundi analüüsi, kaardistas kahjustused ja testis värvide veetundlikkust [ill 31] [34]. Akvarellide paber oli koltunud ja mõlema maali tagakülg väga tolmune. Paberis olid putukate elutegevusest põhjustatud augud. Maalide värvid olid erksad ja hästi säilinud, aga väga veetundlikud. Akvarellide nurkades olid knopka või nõõpnõela kinnitusaugud (viide varasemale eksponeerimisele).

Mõisa Rohelist salongi kujutava akvarelli (21,1 × 28,5 cm) tagakülje paremas allääres on kirjas: *Suislep Grünes Zimmer Januar 1887 A. v. K.* [ill 1] [6]. Alust on taaskasutatud – akvarelli tagaküljel on grafiitpliiatsiga fragment Medusa pea visandist [ill 29] [35]. Akvarell puhastati kuivpuhastuskäsna.

Halvemas olukorras oli Uue-Suislepa mõisa söögisaali kujutav akvarell [ill 6] [7]. Putukate elutegevuse jäljed olid kohati näha lausa paberi pinnakadudena [ill 30] [36]. Maali tagumisel küljel on tekst: *Suislep Speisezimmer von Anna v. Krüdener yez. Januar 1887.*

Akvarelli tagakülge kuivpuhastati ja putukakahjustusest tekkinud augud toestati tagaküljelt sobiva struktuuri ja kaaluga paranduspaberiga ning toonitud jaapani paberiga. Esiküljel täideti augud metüütselluloosist ja tselluloosipulbrist massiga. Putukakahjustuse alad tooniti esiküljel akvarellidega, et taastada visuaalne tervik [ill 30] [36].

Kasutatud materjalid:

1. puhastuskäsn (PEL, Suurbritannia)

2. kummipuru ,*aka wipe white*, WISHAB (Saksamaa),
3. tolmuimeja miniotsikud (*Kremer-pigmente*, Saksamaa)
4. erinevad paranduspaberid, jaapani paber (*Paper Nao*, Jaapan) 11g/m²
5. tselluloosipulber
6. metüülselluloos (PEL, Inglismaa)
7. *Hollytex* (PEL, Inglismaa)
8. *Sympatex* (PEL, Inglismaa)
9. akvarellid (Venemaa)

Kokkuvõtteks

Möödanikust pärinevad fotod, esemed ja kirjasõna kujutavad endast suurt väärtust, eriti juhul, kui need vastastikku üksteist täiendavad. Üksikute kõnekate arhiivitekstide visualiseerimine fotode ja kujutava kunsti teoste abil võimaldab tajuda isegi anonüümseks muutunud interjööre.

Väike Uue-Suislepa mõis, mida väärrika suguvõsa suur perekond armastas ja kus veedeti valdav enamus mitme põlvkonna suvepäevadest, võiks olla tuntud pelgalt kohana, mille aiast on pärit legendaarne õunasort "Suislepp". Kuid mõisahoone ajaloo uurimine on toonud päevavalgele ka mitu tähelepanuväärset kunstiteost. Olemasoleva materjali analüüs on aidanud tõlgendada baltisaksa kultuuritraditsioone ja nende peegeldumist argielus ning võimaldanud mõista mõisa kui kodu arengut.

Viited:

1. Elisabeth von Krüdeneri ja Moritz von Krüdeneri päevaraamat 1853–1915, 1915–1921. Tõlkinud Ly Haan. 118 lk. Nummerdamata lehtedega käsikiri eravalduses. Artiklis esinevad tsitaadid pärinevad Krüdeneride päevaraamatust, kui pole märgitud teisiti.
2. Uue-Suislepa mõis tekkis Suislepa kroonumõisa jagamisel. Keiser Paul I kinkis suurema osa mõisast oma soosikule ülemkammerhännale ja tõelisele riiginõunikule krahv Ernst Reinhold Mengdenile, väiksem osa jäi riigile (Vana-Suislepa). Mengden suri 1798. aastal, seejärel läks mõis Krüdeneride perekonna valdusesse, sest noor lesk müüs selle oma isale Karl Gustav von Krüdenerile. Elisabeth von Krüdeneri äia Moritza omandiks sai mõis ilmselt varem kui päevaraamatus märgitud. Ka uue mõisasüdame rajamine algas varem, ehitustööd hoogustusid eriti pärast Moritz von Krüdeneri abiellumist 1805. aastal ning kestsid vähemalt kuni 1811. aastani (Vt Hein, A. Viljandimaa mõisad. Viljandi, 1999, lk 70).
3. Hein, A. Viljandimaa mõisad. Viljandi, 1999, lk 70. – Viide originaalteosele: Hunnius, M. Baltische Häuser und Gestalten. Heilbronn, 1926, lk 232–233.
4. <http://www.postimees.ee/1680535/suislepa-moisast-tuli-paevavalgele-salaruum> [37]
5. Madalmaade kunst Kadrioru kunstimuuseumis, koostaja: Greta Koppel, Eesti Kunstimuuseum- Kadrioru kunstimuuseum 2012 (The Art of the Low Countries at the

Avaleht | Kolleegium

Kõik pildid on autoriõigusega kaitstud.
SA Eesti Vabaõhumuuseum Konserveerimis- ja digiteerimiskeskus Kanut
kanut@evm.ee

Source URL: <https://renovatum.ee/autor/uue-suislepa-moisa-lugu-ja-malestused-akvarellides>

Links

- [1] <https://renovatum.ee/autor/viljar-vissel>
- [2] <https://renovatum.ee/node/394>
- [3] <https://renovatum.ee/node/396>
- [4] <https://renovatum.ee/node/390>
- [5] <https://renovatum.ee/node/415>
- [6] <https://renovatum.ee/node/383>
- [7] <https://renovatum.ee/node/387>
- [8] <https://renovatum.ee/node/410>
- [9] <https://renovatum.ee/node/409>
- [10] <https://renovatum.ee/node/408>
- [11] <https://renovatum.ee/node/407>
- [12] <https://renovatum.ee/node/416>
- [13] <https://renovatum.ee/node/406>
- [14] <https://renovatum.ee/node/405>
- [15] <https://renovatum.ee/node/404>
- [16] <https://renovatum.ee/node/391>
- [17] <https://renovatum.ee/node/392>
- [18] <https://renovatum.ee/node/393>
- [19] <https://renovatum.ee/node/402>
- [20] <https://renovatum.ee/node/400>
- [21] <https://renovatum.ee/node/417>
- [22] <https://renovatum.ee/node/401>
- [23] <https://renovatum.ee/node/411>
- [24] <https://renovatum.ee/node/385>
- [25] <https://renovatum.ee/node/386>
- [26] <https://renovatum.ee/node/413>
- [27] <https://renovatum.ee/node/412>
- [28] <https://renovatum.ee/node/414>
- [29] <https://renovatum.ee/node/384>
- [30] <https://renovatum.ee/node/388>
- [31] <https://renovatum.ee/node/389>
- [32] <https://renovatum.ee/node/395>
- [33] <https://renovatum.ee/node/403>
- [34] <https://renovatum.ee/node/399>
- [35] <https://renovatum.ee/node/397>
- [36] <https://renovatum.ee/node/398>
- [37] <https://www.postimees.ee/1680535/suislepa-moisast-tuli-paevavalgele-salaruum>